

Yalın Alpay, Yapı(t)söküm, İstanbul: Destek Yayınları, 2020, 324 s.

Değerlendiren: Can Sarıçoban

Yalın Alpay'ın, Derrida'nın "yapısöküm" teriminden esinlenerek adlandırdığı kitabı "Yapı(t)söküm", yazarın seçkilerinden oluşan sanatçıların ve eserlerinin çok yönlü incelemelerini içeriyor. Felsefi referanslar vererek, "sanat yapıtını nereye kadar sökebiliriz?" sorusuna cevap arayan Alpay, halihazırda çeşitli mecralarda yayınlanmış yazılarını ve söyleşilerini düzenleyip bir araya getiriyor. Resim, heykel, müzik, edebiyat, çizgi roman, sinema ve söyleşiler kısımlarından oluşan 314 sayfalık kitap Alpay'ın sekizinci eseri. Genç yaşına karşın entelektüel altyapısını çok yönlü olarak geliştirmeyi başaran ve birbirinden farklı alanlarda eserler veren Alpay, bu kez sanat alanındaki bilgi birikimini okurlara sunuyor.

Beğendiği sanatçılar üzerine detaylı araştırmalar yapan Yalın Alpay'ın kitaptaki incelemeleri de olumlu yargılara sahip. Genel olarak akıcı bir üsluba sahip olan yazar, sanatçıların biyografisindeki önemli noktalara değinmekle ve eserleri betimlemekle yetinmeyerek, ayrıntılı teorik bilgiler verip çeşitli yorumlar da katıyor. Bazen önemli bulduğu noktaları farklı cümlelerle okuyucuya tekrar tekrar vererek iyice sindirtmek istiyor. Yorum ve betimlemenin iç içe girmesinin kaçınılmaz olduğunun ve ideolojinin de ister istemez devreye girebileceğinin itirafında bulunuyor. Metinlerinde kimi zaman kendi içsel dünyasından sızıntılar bulmak da mümkün. Otoriteye tepkiler, izolasyon dönemi, entelektüel birikim ile eş zamanlı olarak artan anlamsızlık duygusu, farklılaş-tıkça meydana gelen yabancılaşmalar, her şeye rağmen kabuğu kırıp yeniden gün yüzüne çıkma ve yaşama devam etme çabaları; kısacası yılların bıraktığı ağırlıkların süzgecini dikkatli okuyuculara hissedebilir. Böyle durumlarda genellikle oldukça sade ve açıklayıcı olan hatta bazen akademik jargona kaçan dilinin neredeyse şiirsele yaklaştığı görülür.

@ Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, contact@cansaricoban.com

ID <https://orcid.org/0000-0002-1747-4611>

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0287
insan & toplum, 2021.
insanvetoplum.org

Gombrich'in, Sanatın Öyküsü kitabının ilk cümlesinin "Sanat yoktur aslında, yalnızca sanatçılar vardır." olması gibi Yalın Alpay da Yapı(t)söküm kitabının önsözüne sanatın tanımlanmaya direnişini anlatarak başlar. Sanatın tüm bu muğlaklığına karşın yorumlar arasındaki kalite farkının kendisini sezdireceğini ekler. Gerçekten de sanat öznesi olmadan, sanat nesnesinin anlamsıdır. Hele ki özne, eseri yorumlayacaksa işler daha da çetrefilleşir. Yalnızca söz konusu esere, sanatçıya ve dönemine ait yüzeysel bilgiler yeterli olmaz. İyi bir inceleme için sanat tarihine hakim olmak dışında felsefe, sosyoloji hatta dünya tarihi işin içine girebilir. İşte tam da bu özelliklere sahip sanat öznesi, "İsabetli plastik okumalar yapmak, yapıtların felsefelerini rasyonel dizgelerle açıklayıp gizli kalan özelliklerini deşifre etmek, yapıtı yaratanın dahi yabancı kalabileceği yepyeni açılımlar üretebilmek" amacını mümkün kılar.

Alpay, başlıkları özenle seçer. Kısa başlıkları genelde tercih etmez. Geniş spektrumlu, genel bir başlık da atmaz. Yazısındaki daha spesifik bir noktaya değinen ve temayı açan, önemli belli bir cümlecik hazırlar.

Resim üzerine olan ilk bölümde şu yazılar bulunur: *Da Vinci'nin 'Sfumato'su; Picasso'nun Mavi ve Pembe Dönemleri; Devrim Erbil Resminin Plastik Özellikleri; Kusursuz Yergi: Bubi; Nevhiz'de Yaşam: Ömür Boyu Düşüş; Varlığın Yüzeye Hakimiyeti: Fevzi Karakoç'ta Evren-Figür İkiliği; Civan Aydın'da Derinliğin Yüz(ey)e İzdüşümü: Benzerliğin Ruhı Açılımı; Alpay Aksayar'da Gerçeküstü Sızıntılar: 'Onlar'; Necmi Gürseler'in Arı Benlik Haritası: Kolektif Bilinçdişi'nin Evrensel İlişkiler Yumağı; Abidin Dino Olmak; Fikret Mualla'nın Resmi Taklit Edilebilir mi?; Devrim Erbil Resminde Ağaçlar; Resimde 'Devrim': Ritmin Simülasyonu; Yabancıların Türk Resmine İlgisindeki Dönüşüm: Koleksiyonerlerin İranlı Koleksiyonerlerle Yer Değiştirisi; Kendiliğindenliğe Övgü: Gerçeküstücülük.*

Alpay, bazen daha çok tekniğe ve biçime değinirken bazen ise tamamen ressamın bilinçaltına yönelmeyi tercih eder. Ancak genelde her ikisini birbirine bağlayarak ilerler. Ressamın tekniği ile formu, form ile psikolojiyi bir araya getirir. Teknik, form ve psikoloji üçlüsünü keşitirerek ilerlerken, hangisini derinleştireceğine karar verir. Bu üçlüyü sağlam temellere oturtmak için bazen sanatçının hayat öyküsünden hatta sanatçının yaşadığı dünyanın politik ve sosyolojik durumlarından yararlanır. Kimi zaman sanatçıdan daha fazlasını sanat nesnesinden çıkarır. Sanatçısına ve eserine göre farklı bağlamları irdeler. Örneğin Da Vinci'den bahsederken daha çok teknik ve bilimi ön plana çıkarmıştır. Onun felsefeden ve kuramsal bilgiden çok bilimsel bilgiye dayandığını söyler. Picasso'nun ise ruh hali ve sosyal yaşantısındaki değişimler ile resimlerindeki evrimi keşitirir. Renkler üzerinden psikanaliz yaparken bu kez tekniği daha az konuşur. Sanatçıların yaşına ya da dönemine değinmeksizin form ve psikoloji üzerinden eserleri en detaylı şekilde inceler. Tarifi bazen başka sanat dallarında bulur. Örneğin Dostoyevski karakterlerine atıfta

bulunarak, ressamın dış görünüşten çok ruh halini resmettiğini anlatır ya da Albert Camus'nün Sisifos Söyleni'ndeki uyumsuz karakterini çağırır. Bazen eserleri Alpay Aksayar'ı incelerken yaptığı gibi formüleştirir: "Trajedi+Zaman=Komedi". Bazen de Devrim Erbil yazılarındaki gibi ontolojik açıdan eserleri inceleyip, tözel ve tinsel olarak çıkış noktaları belirleyecek kadar işi ileri götürür.

Yalın Alpay'ın resim bölümünde başlıklar halinde bulunan birbirinden farklı yazıları dağınık görünse de kesiştikleri noktalar vardır. Bu, yazarın kullandığı teknikle alakalıdır. Eseri betimler, yorumlar ve zihninde oluşan soyut tasarımı okuyucuya sunarak devam eder. Sanatçıların milliyetine, dönemine ya da yaşına bakmaksızın aynı tekniği uygular. Birçok bölümde sosyopolitik gelişmeler doğrultusunda pozitivist yaklaşımlardan sıyrılışa ve postmodernist evrilişe de tekrar tekrar değinerek kapsamı genişletmiştir.

Kitabın 'Heykel' bölümünde Yalın Alpay'ın yalnızca Mahmut Aydın üzerine '*Durağan Figürlerin Akışkan Formları*' yazısı vardır. Sanat yapıtında içerik ve formun yeri üzerine teorik bilgiler vererek başlar. Ardından felsefe-sanat ilişkilerine değinip heykellerin güzel sanatlardaki yerini felsefi bir temele dayandırmaya çalışır. Son olarak eserlerin, politik-psikolojik göndermeleri üzerine teferruatlı bir incelemede bulunur.

En keyifli yazılarını müzik üzerine yazdığını söyleyen Yalın Alpay'ın bölümündeki yazılar sıradaki gibidir: *Chopin'ın Arafi: 'ya da'; Müziğin Matematikçisi: Bach; Mozart: Firlormaninin Yoksul Şovalyesi; Klasik Müzik Tarihi Soylularının Şeceresi; Tasavvurun Temsil Yengisi: Beethoven'da Neşe Tasviri.*

Müzisyenlerin dönemlerine ait öyküleri, hayat hikayelerini ve buna bağlı olarak değişen ruh hallerini; müziklerinin yapısal ve biçimsel olarak evrilişleri doğrultusunda anlatır. Bunu yaparken felsefeci ve edebiyatçılara göndermelerde bulunmayı yine ihmal etmez. Örneğin; Kierkegaard'ın "Korku ve Titreme"sine ve Praust'un "yaşama hastalıklı yatağından bakma" haline göndermelerde bulunarak Chopin imgesini okuyucunun zihninde zenginleştirir. Chopin'in işgal altındaki memleketi Varşova'ya duyduğu özlem, Paris'te hissettiği yabancılık ve çekingenlik, Alpay'a göre müzisyenin trajik algı dünyasını ve müziğini inşa eder.

Müzisyenlerin zamanında değerlerinin bilinmemesi ve çektikleri maddi sıkıntılar da sıkça dile getirilmiştir. Örneğin Mozart'ın maddi sıkıntı yaşamayı göze alarak Viyana'ya gitmesini ve ilk "bağımsız müzisyen" olarak çalışmaya başlamasını önemser. Alpay'a göre yaşanan imkansızlıklar ve mutsuzluklar melankoliyi besleyerek üretime katkı sağlayan güçlü unsurlardır.

Ölüm bilinci sanatçılara şah damarı kadar yakındır. Ölümün farkındalığı, ölümsüz eserler bırakma güdüsünü beraberinde getirir. Bu bilinçtekiler anlamsızlık duygusu ile

boğuşurlarken sanılanın aksine hayatı ciddiye alanlardır. “Ölümden korkanların ve intiharı düşleyenlerin ortak bir özelliği vardır. Her ikisi de hayatı gereğinden fazla ciddiye alır.” Alpay da kitabında birçok sanatçıyı bu pencereden değerlendirir. Beethoven’dan bahsettiği yazısına müzisyenin vasiyetnamesi ile başlar ve ölümden bahsettiği mektuplarından alıntılar yapar. Zıtlıklarla dolu ruh halinden, asabiyetinden, bozulan akıl sağlığından ve intihara meykinden uzun uzadıya bahseder. Beethoven’daki ruhsal bozulmayı duyma yetisini kaybediyor oluşuna bağlar. İşin aslı, uzun yıllar sonra Beethoven’ın kurşun zehirlenmesinden muzdarip olduğu ortaya çıkmıştır. İşitme kaybı ve ruhsal çalkantılar dahil birçok rahatsızlığı da büyük olasılıkla bu sebeptendir. Ancak Alpay bunları yazısında belirtmez; sebepten çok durumun kendisiyle, hatta sonuçlarıyla ilgilenir.

Alpay’ın kapsamlı olarak ele aldığı bir diğer alan edebiyattır. Yine başlıklarla okuyucuya çok şey anlatır: *Kafka’nın Mikro Evreninde Avrupa’nın Makro Sarsılışları*; *Dostoyevski’nin Yeraltı İnsanı: Kendi Kötülüğümü İstemiyorsam Özgür İrade Ne İşime Yarar?*; *Nabokov’un Rus Edebiyatı Dersler*; *Murat Menteş’in Antika Titanik’inde Trans-Gerçeklik: Tüm Bileşenlerin Değiştiği Bir Evrende Anlatı Kurma*.

Edebiyat incelemelerine de her dönemin kendine has politik, ekonomik ve sosyolojik gerçeklerini ele alarak başlar. Alpay, politik gelişmeleri bu bölümde daha çok ön plana çıkarmıştır. Politikanın sosyoloji ile ilişkisinden, toplum yapısının bireylerde yol açtığı hasara doğru ilerler. İktidar, otorite, toplum, sosyoloji ve psikoloji iç içe geçer. Dolayısıyla, nihilizm, anlamsızlık duygusu, yabancılaşma, aidiyet eksikliği, depresyon ve intihar; her seferinden politik durumun iz düşümü olarak karşımıza çıkar. Örneğin Kafka’nın karakterlerindeki yabancılaşma ve aidiyet sorununu Avrupa’daki politik gidişat üzerinden değerlendirir. Kafka’nın, Avrupa’nın başına gelecek felaketi önceden sezdiğini söyler. Kafka’yı “mistik nihilist” olarak tarif ederken Thomas Bernhard için “kusursuz nihilist” tanımını kullanır. Bu kez bu yabancılaşma bir adım daha ileri gider. Hem uygarlıktan hem de doğanın kendisinden memnuniyetsizlik vardır. Mişima’nın suikast girişiminde ve intihar edişinde de yine politik bir duruş vardır. Mişima’yı Dostoyevski karakterlerine benzetir; onun Budala’daki İpolit’ten, Cinler’deki Krillov’a dönüştüğünü söyler.

André Gide, Dostoyevski’nin kahramanlarını: “Onlar aşağılanışın doğurduğu gözden düşmeden haz duymaktadır. Çünkü eğer alçakgönüllülük gururdan vazgeçirmekteyse, aşağılanış tersine gururu kamçulamaktadır.” cümlesiyle tarif etmişti. Alpay ise kaleme aldığı Dostoyevski yazısında bir adım daha ileri giderek karakterlerin “Kendini yok etmek” istediğini söyler. Dostoyevski’yi varoluşçuluğun temellerini atan, edebiyat dünyasının en büyük yazarlarından biri olarak tanımlar.

Alpay ayrıca Palahniuk'un figürleri üzerinde durur. Onları Albert Camus'un "absürt" karakterinin en olumsuz yöne savrulmuş hali olarak görür. "Negatif varoluşçulu" tarifi yapar. Murat Mentesh'in tarzını ise postmodernizm penceresinden, Baudrillard'ın trans-gerçeklik ve simülasyon kavramlarını kullanarak temele oturtmuştur.

"Çizgi Roman" bölümündeki yazılar sıradaki şekildedir: *Antonio'nun Esareti: Altarriba'nın Uçma Sanatına İlişkin Bir Analiz Denemesi; Yoksa Tenten İrkçi mi?; Cumhuriyet'in İlk Ajanı.*

Bu bölümün başında da yine politik durumdan başlayıp intihara kadar giden süreç karşımıza çıkar. Özgürlük için başkalarının olmadığı yeri seçen bir Antonio portresi çizer. İntiharın olası sebeplerini sıralayan Yalın Alpay, Antonio'nun bu seçimini felsefi bir altyapıya dayandırarak "mutlak özgürlük" arayışı olarak niteler.

Alpay, farklı coğrafyalarda, kendinden aşağı "ötekiler" ile karşılaşan, 1930'larda kaleme alınmış Tenten'in ırkçı olarak görülen kısımlarından örnekler verir. Ancak dönemden döneme değişen algıları ve "normal"i derinlemesine sorgulamaz.

Alpay, sinema bölümünde yalnızca Woody Allen'a yer verir. Allen sinemasının yıllar içindeki evrilmesi Alpay'a göre mizah duygusunun dışlanması ve trajedinin yaratılmasıdır. Ancak işin aslı sadece mizahın düzeni değişmiştir. Yalın Alpay, "Negatif anlamsızlıkla boğuşmak yerine, hayatı hafife alan ve dalga geçen bir dil geliştirerek yaşama tutunabilmiştir" diyerek Allen'ı varoluşçu felsefenin sinemadaki en popüler izdüşümü olarak niteler.

Yapı(t)söküm'ün söyleşileri de sanat, felsefe ve sosyoloji üzerine doyurucu bilgiler içerir. Modernizm, post-modernizm kavramlarına, post-truth döneme değinilir. Alpay, "Sanat, tıpkı post-modernizm gibi post-truth'u da önceden görmüş ve betimlemiştir" diyerek yerinde bir tespitte bulunur. Ali Akay'la çağdaş-güncel sanat, akademik sanat, ülkemizde ve dünyada sanat anlayışının evrimi, sosyal bilimlerle sanatın yaklaşması ve daha birçok bağlantılı konu üzerinde durulur. Alpay ve Akay'ın genelde farklı fikirlerde olmaları, söyleşileri daha da besleyici hale gelmiştir. Ancak konuşmaların bazen düzeltilmeden verilmiş olması, çeşitli anlam bozukluklarına yol açabilmektedir.

Sonuç olarak Yalın Alpay, Yapı(t)söküm kitabı ile bir kez daha farklı alanlar üzerine bilgi birikimini kanıtlamış ve karmaşık görünen birçok kavramı yalın ifadelerle, hem konunun uzmanlarını hem de genel okuyucuyu doyuracak şekilde okuyucuya sunmuştur. Teorik bilgiler ışığında yorumlayıcı bir yaklaşım sergilemeye çalışmasına karşın, kimi yapıtları incelerken ruhsal ve psikolojik çıkarımları ön plana geçer. Yapıtların bazılarını kendi içsel dünyasını da katarak okur, belki de bir tür katarsis yaşar. Okur, kitap boyunca Alpay'ın da birçok farklı yönüyle tanışır. Kitapta incelenen eserlerin yazarın sevdiği, üzerine düşünüp yazı yazdığı yapıtlardan ibaret olduğu unutulmamalıdır. Sistematik bir şekilde sanat tarihini anlatan ya da sanat dallarının tüm elzem isimlerini sıralayan

ansiklopedik bir yapıda olmadığı hatırlanmalıdır. Buna rağmen Alpay, az sayıdaki yapıt ve sanatçıdan yola çıkarak, okuyucuyu fazlasıyla bilgilendirmeyi başarmıştır.

Kaynaklar

Alpay, Y. (2020). *Yapı(t)söküm*. İstanbul: Destek Yayınları.

Alpay, Y. (2019). *Yalanın Siyaseti*. İstanbul: Destek Yayınları.

Gide, A. (1998). *Dostoyevski*. İstanbul: Payel Yayınevi.

Gombrich, E.H. (2009). *Sanatın Öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Sarıçoban, C. (2020). *Düşler ve Hiçlik*. İstanbul: Tilki Kitap.

Stevens, M.H., Jacobsen, T. and Crofts, A.K. (2013), Lead and the deafness of Ludwig van Beethoven. *The Laryngoscope*, 123: 2854-2858. <https://doi.org/10.1002/lary.24120>.

Tunalı, İ. (2002). *Sanat Ontolojisi*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.